

ביאורים

בפסקה הקודמת למדנו על שתי תשוקות הטבעות בנפש האנושית: התשוקה לקרבת ה' ולאמונה, והתשוקה להשקפת עולם בריאה וישרה. האלילות העצימה את ההשתוקקות לקרבת ה' והשפעתה על החיים, על חשבון ההיגיון והביקורת השכלית, והביאה להזיות והפקרות מוסרית. כתגובת נגד, לעומת האלילות, באה לעולם הכפירה. הכפירה העצימה את ההשתוקקות להשקפת עולם מוסרית, ישרה ונורמלית. היא דרשה חשיבה הגיונית ומושכלת, ולא הייתה מסוגלת להסכים עם דמיונות פראיים. אלא שהכפירה הקצינה לכיוון השני, והתעלמה לגמרי מהתשוקה הטבעית לקרבת אלוהים. היא החליטה לנתק את הקשר, ולהיפרד מהבורא. הכפירה הרחיקה לחלוטין את האנושות מהבורא, והחליטה שהיא יכולה לנהל את החיים בכוחות עצמה, על פי התבונה וההשגה האנושית.

ההיסטוריה, הן האנושית והן הישראלית, מתנדנדת על שיווי המשקל שבין שתי כוחות המשיכה הללו. יש תקופות שבה התשוקה לקרבת ה' משתלטת על נפש האדם. היו מקרים שזה הביא להשחתה מוסרית של החברה בכללה, עד שלא הייתה ברירה אלא להגלות את עם ישראל מארצו, כדי שיוכל לשקם את עצמו. היו גם מקרים שעם ישראל עבד את ה' בקדושה, והקפיד על קיום המצוות קלה כבחמורה, אולם היחס הנפשי אל הבורא היה שגוי. האדם ראה בבורא שליט כוחני אליו הוא חייב להיכנע, ולקיים את המצוות שהוא הכתיב עבורו. למרות שהעם קיים כהלכה את חובות האיברים, הוא הזניח את חובות הלבבות.

בכל הדורות ישנם אנשי רוח, יחידי סגולה, שמסוגלים למצוץ בין שתי התשוקות האדירות הללו ולאזן ביניהם. יש בהם רצון אדיר לחוש בנוכחות וההשפעה של ה' על חייהם, ויש בהם הבנה עמוקה וישרה על אופי הקשר שבינם לבין הבורא. הם מכירים בכך שה' מביא חיים וטוב לעולם, ומעניק שלמות לנפש האדם. שהקשר שלהם אל ה' נובע מעומק הנפש, ולא מכח שליטה חיצונית ומאיימת. שקרבת אלוהים מעניקה תוכן ומשמעות לחיים שלהם, ולא רק מוסרת להם הוראות שמקשות עליהם את החיים או מבלבלת אותם. ענקי הרוח האלה ימשיכו להקריין את תפיסתם הרוחנית ועמדתם הנפשית על המעגלים הרחבים של האנושות, עד שהיא תיחפך לנחלת הכלל.

הרחבות

• הגשמת האלוהות מתוך הרצון להתקרב אליו

התְרוֹמְמוֹת הַגֵּל שֶׁל זֶרֶם קִרְבַּת ד' בְּלֹא הַתְחַשְׁבוֹת עִם יְסוֹד טְהָרָתוֹ, היא המְבִיָּאָה אֶת עֵכִירַת הַלְבָבוֹת וְטִמְטוּם הַרוּחוֹת מִפְּעַם לְפְעַם. הרב קוק מחלק בין הכח הטבעי שדוחף את האדם להאמין, לבין הכוח השכלי שצריך לדאוג שהאמונה החזקה הזאת לא תגשים את אלוהים. העבודה זרה חטאה בהגשמה בגלל שהיא השתמשה רק בכח הראשוני של הצורך להאמין ולא טיהרה את אמונתה.

הרב קוק כותב דברים דומים באורות: "כל דעה כוזבת, המהרסת את העולם, נובעת על פי רוב ממקור החפץ להתעלות בלא גבול ובלא הכנות הנאותות, שזה גורם לנפילה והשתברות" [אורות ישראל ה, ד]. בכדי להאמין בצורה נכונה צריך הכנה. צריך ללמוד לחיות את האמונה בצורה דקה, בצורה שאינה מגשימה. לצורך זה יש לצמצם כביכול, את השאיפות ו"להסתפק" בביורוי האמונה לפי כוחנו: "השער (לדעת אלוהים) הוא האלוהות המתגלה בעולם, בעולם בכל יפיו והדרו, בכל רוח ונשמה, בכל חי ורמש, בכל צמח ופרח, בכל גוי וממלכה, בים וגליו, בשפירי שחק ובהדרת המאורות, בכשרונות כל שיח, ברעיונות כל סופר, בדמיונות כל משורר ובהגיונות כל חושב, בהרגשת כל מרגיש ובסערת גבורה של כל גבור" [זרעונים א] משימתנו היא לפגוש את האלוהות בחיי היום יום שלנו.

שאלות לדיון

איזה סוג של רוח אתה מרגיש שחזקה יותר אצלך - הרוח החיובית, או הרוח השוללת?
האם ניתן לאפייין כיום זרמים שונים בעולם התורה על פי חלוקה זו של הרב קוק?

לרפואת הדס בת גלית הי"ו

העניקים
הרוחניים
מאחדים את שני
היסודות

מֵאֵז הַתְּחִילָה הַקְרִיָּאָה בְּשֵׁם ד', מֵאִיתָן הָאֲזָרְחֵי אֲבָרְהָם אֲבִינוּ, וְעַד עַתָּה, לֹא חָדַל הַקּוֹל הַמְּטַהֵר אֶת קִרְבַּת אֱלֹהִים, בְּרַגְשׁ אֲשֶׁר בְּלֵב הָאָדָם, מִלְּפַעַל אֶת פְּעֻלָּתוֹ. אֲמָנָם רַק הָעֲנֻקִים הַגְּדוֹלִים בְּקוֹמָה הַרוּחָנִית, שֶׁעָמְדוּ לְאָדָם בְּכֻלּוֹ וְלִישְׂרָאֵל בְּפֶרֶט, הֵם הַמְּאֻחָדִים בְּזֵרוּעַ עַיִן אֶת שְׁנֵי הַיְסוּדוֹת הַלְלוּ בְּאֲחֻזוֹתָם הַנִּפְלְאָה, הֵם הֵם הַמְּחִיִּים אֶת נִשְׁמוֹת הָאָדָם בְּכֻלּוֹ וְאֶת נִשְׁמוֹת יִשְׂרָאֵל בְּיַחְדוֹ עַל יְדֵי מָה שֶׁהֵם מִפְּלָסִים נְתִיבָה רַחֲבָה לְמַהֲלָךְ שֶׁל קִרְבַּת אֱלֹהִים, שֶׁהוּא עֵז הָעוֹלָם, וְלְמַהֲלָךְ טְהָרָתָהּ שֶׁל הַקְרִבָּה הַזֹּאת, שֶׁהיא אורו של עולם.

הרוח החיובי
הרוח השלילי

חֲלִיפוֹת וְצָבָא בְּתוֹלְדָה הָאֲנוּשִׁית, וּבְתוֹלְדוֹת יִשְׂרָאֵל בְּפֶרֶט, הַתְרוֹמְמוֹת הַגֵּל שֶׁל זֶרֶם קִרְבַּת ד' בְּלֹא הַתְחַשְׁבוֹת עִם יְסוֹד טְהָרָתוֹ, היא המְבִיָּאָה אֶת עֵכִירַת הַלְבָבוֹת וְטִמְטוּם הַרוּחוֹת מִפְּעַם לְפְעַם.

הַמּוֹן רַגְשׁוֹת וְרַעֲיוֹנוֹת מְרַבּוֹת בְּיַחַס לְצִיּוּרֵי הָאֱלֹהִים, בְּצוּרָה חִיּוּבִית כְּפִי הָעוֹלָה עַל הַרוּחַ, בְּלֹא הַזְרַחַת הָאוֹרָה הַשּׁוֹלֵלֶת וְיִמְטְהֶרֶת אֶת הַצִּיּוּרִים הָהֵם מִעֵבֵי הַמְּחַשְׁבִּים, הֵם הֵם הַבִּיאוּ לְעוֹלָם אֶת עֵבֵי הָעֶרְפֶּל שֶׁל חֲשֵׁפַת הָאֱלִילִיּוֹת, אֲשֶׁר תַּחְתֶּיהָ פָּרְעָה הָאֲנוּשׁוֹת וְתִאֲבָד אֶת דְּרָכָהּ בְּחַיִּים.

לְעַמְתָּם בְּאוֹ הַשּׁוֹלְלִים כְּבִיָּא כַּח טְהָרַת הַמְּחַשְׁבָּה, עָמְלוּ וַיִּגְעוּ לְהַרְבּוֹת אֶת הַשְּׁלִילָה, עַד אֲשֶׁר נִתְרַחְקוּ מִרְחֻקִים שְׂאִין לָהֶם סוֹף מִכָּל הַשִּׁטַּח שֶׁל הַקְּשֵׁבַת הַרְגֵּשׁ שֶׁל קִרְבַּת ד', וְהַתְנַדְּדָה עַל יְדֵם הָאֲנוּשׁוֹת כְּנוֹד הַקֶּנֶה בְּמִים, אֲכוּלַת סִפְקוֹת וְאִין נַחַת.

וְהַפְרִץ הַנִּבְעָה שֶׁל זֶרֶם קִרְבַּת אֱלֹהִים, בְּלֹא זֶרֶם שֶׁל טְהָרָה הַעוֹמֵד לְעַמְתּוֹ וּמְזַקֵּק אֶת סִיגָיו, הַמְתַּרְבִּים עַל יְדֵי נְבִיקַת רוּחַ הָאָדָם וְחֹסֵר כְּשִׁרוֹנוֹ לְהַחֲזִיק אֶת הַשְּׁפָעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּטְהָרָתָהּ, הוּא הִיָּה הַגּוֹרֵם לְכָל אֲשֶׁר סָבְלוּ מִיִּצְרָא דְעִבּוּדָה זָרָה בְּכָל אוֹתָם הַיָּמִים, אֲשֶׁר לָפָּךְ גַּם אוֹתָנּוּ, אֲשֶׁר עַל יְדוֹ גְּלִינוּ מֵאַרְצָנוּ וְנִתְרַחְקָנוּ מֵעַל אֲדָמָתָנוּ, נִתְפַּזְרָנוּ בְּגוֹיִים, וְנַעֲשִׂינוּ כְּכִלֵי אוֹבֵד.

וּמִתְקוּפָה לְתַקוּפָה גַם בְּבֵית יִשְׂרָאֵל פְּנִימָה הַתְחַלְפוּ הַמְצַבִּים. הָאוֹרָה הַכְּלִלִית שֶׁל זֶהר הַתּוֹרָה וְקִדְשֵׁתָהּ הַבְּהִיקָה אֶת הַחַיִּים, נִתְנַהֵג לָהֶם אֶת הַקֶּדְשָׁה וְאֶת טְהָרַת הַמִּדּוֹת, אֶת הַלֵּב הַטּוֹב וְאֶת הַחֲסִידוּת הָעֲלִיּוֹנָה, אֶת אֶהְבַּת הַתּוֹרָה וְאֶת יְרֵאת שְׁמִים הַעֲמֻקָּה. אֲבָל הַיְחִידִים שֶׁבְּגְדוּלֵי הַרוּחַ הָיוּ צְרִיכִים בְּכָל זֹאת לְהַתְאַמֵּץ אִיךְ לְצַרְפָּר אֶל הַזְּקָה הַגְּדוֹלָה שֶׁל קִרְבַּת ד', שֶׁפָּרְצָה בְּאֵמָה בְּכָל עֵמֶק וְרַחֲב הַחַיִּים, גַּם אֶת הַטְּהָרָה הַמְּחַלְטֶת שֶׁל זְקָה קְדוּשָׁה זֹאת, עַד שֶׁתְּהִיָּה מְזַקֶּקֶת מִכָּל דָּבָר מָה שֶׁיֵּשׁ בוֹ מִשׁוּם שְׂמִיץ שֶׁל עֵכִירוֹת, הַמְּשִׁבֵּת אֶת יְסוֹד הַטְּהָרָה שֶׁל הַזְּקָה הַמְּקַדְּשֶׁת אֲשֶׁר לְקִרְבַּת ד', הַמְּפַעֶמֶת בְּחֻזְקָה בְּלֵב הָאֵמָה בְּכֻלּוֹ וּבְפֶרֶטָהּ.

בְּלֵב הַדּוֹרוֹת וְאִישִׁיָּהֶם מִפְּעַמִּים שְׁנֵי הַרוּחוֹת הַזּוֹרְמִים הַלְלוּ: הַרוּחַ הַחִיּוּבִי שֶׁל חֲפֵץ הַקְרִבָּה הָאֱלֹהִית וְהַרוּחַ הַשְּׁלִילִי שֶׁל חֲפֵץ הַטְּהָרָה שֶׁל רוּחַ הַקְרִבָּה הַזֶּה, וְשׁוּם מִעֲמֵד לֹא יוּכַל לְעַכֵּב אֶת הַהַתְנַדְּדוֹת הַתְּדִירִית, הַבָּאָה, כְּמִנְהַג הָעוֹלָם, בְּעַקְבָּם שֶׁל שְׁנֵי הַרוּחוֹת הַסּוֹעְרִים הַלְלוּ.

בְּזִמְנֵי שְׁהָרוּחַ הַחִיּוּבִי מִתְגַּבֵּר, מִתְחַלֵּשׁ הַרוּחַ הַשְּׁלִילִי הַמְּזַקֵּק, וּבְהִכָּרַח מִתְלִוִּים אֶל כָּל הַצְּדִידִים הַחִיּוּבִיִּים גַּם צְדִידִים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם חֲשֵׁשׁ הַחֲשֵׁשׁ הַטְּהָרָה בְּאִיזוֹ מְדָה. וְלַחֲפֵץ בְּאוֹתָם הַזְּמַנִּים שְׁרוּחַ הַטְּהָרָה מִתְגַּבֵּר, וּמִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכּוֹחֵתֵי הַשְּׁלִילִיִּים, בְּהִכָּרַח שְׁסוּבֵל אֶז הַרוּחַ הַחִיּוּבִי מִחֲלִישוֹת כַּח וְהַרְגֵּשׁת הַתְּנַנּוֹת בְּאִיזוֹ מְדָה.

(מאמרי הראיה א, המאור האחד, א)

קול המְטַהֵר - הקריאה הפנימית לזיכרון מושגי האמונה משטחיותם וגסותם. **מְרַבּוֹת** - מרובות, ריבוי סגנונות. **בְּצוּרָה חִיּוּבִית** - בניסיון להגדיר את המהות האלוהית. **הַשּׁוֹלֵלֶת** - תארים השוללים מה' הגשמה וכד'. **הַשּׁוֹלְלִים** - בעלי הכפירה. **הַנִּבְעָה** - הנובע. **הַמְּזַקֵּק** - המטהר, ומוציא את הפסולת.

הקדמה

משבר האמונה הוא ללא ספק מן המאפיינים הבולטים של הדורות האחרונים. תקופת ההשכלה באירופה, שהחלה לפני כמאתיים שנה, ועוד תמורות שונות שחלו בעולם, הביאו לכך שהאמונה באלוקים, שהייתה טבעית לרוב האנושות עד לאותה תקופה, נסדקה והתערערה. מטבע הדברים משבר זה לא פסח גם על עם ישראל. מהי הדרך להתבונן על משבר זה? הרב קוק חידש, בעומק מבטו, שמשבר האמונה בדורנו איננו נובע מקטנות ומחולשה בלבד אלא מקורו בשאיפה פנימית לגדלות. לדברי הרב, רוחו של הדור גדולה, ולכן איננה מסתפקת בריאה ואמונה פשוטות שהיו נחלת הדורות הקודמים. כל עוד לא יועמקו מושגי האמונה ויישארו בקטנותם, ימשיך הדור המשכיל 'לבעוט' באמונה הפשוטה ויתכחש אליה. לכן חזר הרב פעמים רבות על התביעה מלומדי התורה לשקוד ולהעמיק בלימוד חלקי האמונה, האגדה והסוד של התורה, על מנת להעמיק את מושגי האמונה ולצרף אותם כדי להעניק מענה משמעותי לדור הצמא לכך. אחד היסודות שנוקדו לבירור היא הטענה שהאמונה באלוקים גורמת לצמצום והקטנת כוחות החיים. הרב התמודד עם טענה זו והבהיר שהאמונה בטרתמה מביאה להעצמת כוחות החיים ולא לצמצומם. כמו כן, היה צורך להבהיר שהאמונה בה כופרים היא תולדת החיקוי וההעתקה של מושגים שנקלחו מדתות הגויים ולא מאמונת ישראל. גם אל החוצפה שבדור וגם אל הכפירה, עם כל הכאב שבהן, התייחס הרב כאמצעי להעמקת הסברת האמונה וזיכוי וברור מושגי האמונה. כל אלה ועוד יתבררו בדברי הרב בפרק זה.

ביאורים

בתקופות עברו, השמירה על התורה וקיום המצוות היתה דבר מובן מאליו. המסורת היהודית עברה ברציפות מאב לבן, כך שכל דור חדש שבא לעולם קיבל עליו עול מלכות שמיים ועול מצוות, ונשא באחריות למסור אותה לדור הבא בעקבותיו. אולם במאתיים השנה האחרונות נפל דבר בישראל. חלק מהדור החדש התנגד לקבל על עצמו את המחויבות לשמירת תורה ומצוות, וקטע את העברת המסורת. תוך תקופה קצרה חל מהפך, ורובו של עם ישראל ניתק את עצמו מקיום המצוות. מהי הסיבה לשינוי המהותי שחל בעם ישראל? הרב קוק עוסק רבות במענה לשאלה הקיומית הזו, והוא פותח כמה כיווני חשיבה להבנת הסיבה שחוללה את המהפכה.

היה אפשר לומר, שהסיבה לכפירה נובעת משפלות וירידה רוחנית. הדור החדש טרוד רק בהשגת מנעמי החיים ורווחה חומרית, ואינו מתעניין בהתעלות רוחנית ובקדושה. סולם הערכים שלו השתנה והוא מעדיף נהנתנות אישית על פני קבלת אחריות על ערכים נשגבים.

הרב קוק שולל את ההבנה הזו. הכפירה של הדור הזה אינה נובעת מהתדרדרות מוסרית שבאה לידי ביטוי באדישות והתמכרות לתאוות. הכפירה נובעת דווקא מאיכות רוחנית שהדור הזה משתבח בה.

ההסברה הנפוצה למחויבות לשמירת המסורת, נוגעת לשלמותו האישית של היחיד:

אם הוא יקיים מצות - הוא יזכה לשכר, ולהיפך. להיות 'דתי' זה כדאי ומשתלם, ומי שאיננו 'דתי' עלול לחסוף. האל הוא חזק מאיתנו, הוא מתגמל רק את מי שנאמן אליו, ומי שבוחר למרוד בו מסתכן בקבלת עונש. הסיבה שהולידה את הכפירה, היא לא המאיסה בתורה והמצוות מצד עצמם, אלא באופן שבו מסבירים את החשיבות שלהם, ואת מערכת היחסים בין האדם לבין הבורא.

הדור החדש מחפש הזדהות עמוקה עם האלוהים, וכבר לא מתרגש מאיומים. הצרות שהפכו לעניין שבשגרה בימי הגלות גרמו לו להיות מחוספס יותר. תנועת ההשכלה והשינוי בדרכי החשיבה של האדם, גרמו לו להיות יותר ביקורתי. הוא אינו מוכן לקבל שום דבר כמובן מאליו. הוא מחפש עומק, חכמה והגיון בכל דבר. במסורת היהודית, בתורה ובמצוות הוא מצא רק קטנוניות, עיסוק בוטות ופחד. המסורת כפי שהועברה אליו לא סיפקה את הדרישות הצודקות שלו והוא נטש אותה.

שאלות לדיון

מדוע שלא נאמר שהסיבה לעזיבת התורה והמצוות על ידי הדור הצעיר נובעת מעצלנות גרידא?

האם אתה מכיר אנשים שעוברים את התהליך אותו מתאר הרב קוק?

משבר האמונה

חלק גדול מהדור הצעיר איננו חש כל כבוד לכל מה שהרגל, לא מפני שאפלה נפשו, לא מפני שגשפלו מאותו הגבול, שהחוק והמשפט עומדים עליו בדעה ההמונית הרגילה, כי אם מפני שעלה עד המקום, שלפי אותו הצביון שהרגל בו עד כה שייבטי על ידו על החק והמשפט, על המסורת והאמונה בכלל, על כל טהור וקדוש, על כל אמת גדולה נצחית ואלהית אשר במשגים, מפני מעוט העבודה בתלמודם של יסודי הרגש והדעת שבמרחב התורה, היעם זהב ושאן הפתם הטוב (ע"פ איכה ד, א) עד שנדמה לו שהפל הוא שפל הרבה מערכו.

הוא נתגדל ועלה בפעם אחת, הצרות מרקוהו, שטפוהו, נתנו לו לב-מתנה ומח הוגה, מחדש, ועף, ולא יוכל לעמוד בשפל. כנפים עשה לו רוחו ובמרומים ימריא, וישם לא נתנו לו עדין את חפצו.

מעל ירושלים דלמטה החרבה והשוממה המשפלת עד שאול תחתיה התעלה, ולירושלים שלמעלה לא יוכל להכנס, כי אין הקדוש ברוך הוא נכנס בירושלים שלמעלה עד שיכנס בירושלים שלמטה (ע"פ תענית ה, א), "מקדש מלך עיר מלוכה קומי צאי מתוך ההפכה, רב לך שבת בעמק הבקא. התעוררי התעוררי כי בא אורח קומי אורי, עורי עורי שיר דברי, כבוד ד' עליך נגלה" (פיוט לכה דודי).

(עקבי הצאן, מאמר הדור)

מהדור הצעיר - שנמשך אחר חיי הפקר, הרחוקים מתורה ומצוות. **מה שהרגל** - חיי תורה ומצוות. **אפלה** - הוחשכה מחמת גסות ושפלות מוסרית. **שגשפל** - ירידה מוסרית המולזלת בקיום המצוות. **אותו הגבול וכו'** - הסיבה שגורמת להמון לקיים מצוות. **הצביון** - סגנון המחשבה. **במשגים** - מושגי האמונה. **בתלמודם** - לימוד ספרי אמונה ומחשבה. **שהכל הוא שפל** - הוא מרגיש 'קטנות' בקיום המצוות. **מעל ירושלים** - התרומם מעל ירושלים. **לא יוכל להכנס** - הדרך למימוש האידיאלים הגדולים עוברת בקיום הפרטים של מצוות ה'.

ביאורים

בפסקה הקודמת למדנו את העיקרון שעומד בבסיס הכפירה בדור הזה: הבנה לקויה ושטחית של האמונה, שאינה מתקבלת על דעתו של הדור החדש. בפסקאות שלפנינו הרב מדגים ומפרט את ההשפעות השליליות של האמונה השטחית שגרמו לסלידה וריחוק ממנה.

היחס לאל כשליט זר שרודה בחייו של האדם גורם לו לחולשה. הוא נאלץ לוותר על הרצון והחירות שלו כדי למצוא חן בעיני האל. הוא חי בפחד ובחרדה שמא לא קיים כראוי את המצוות, והאל יעניש אותו. האמונה מדכאת את כוחות החיים שלו שאינם יכולים לבוא לידי ביטוי. האדם ה'דתי' הוא חסר בטחון עצמי, והוא סובל מחולשה ובטלנות. הדור החדש הוא בעל אומץ ותעוזה. הוא אינו מוכן לשעבד את האישיות שלו ולפגוע בה בגלל עריץ דיקטטור שנמצא לו אי שם, ומתיימר לנהל את חייו שלו. הדור הזה מלא בתעצומות וכוחות חיים, הוא בעל יוזמה, ויש לו רצון לפתח ולשכלל את החיים ככל יכולתו. הוא מרגיש שהאמונה עומדת בסתירה מוחלטת לשאיפות ולדרך החיים שלו, ולכן הוא נוטש אותה.

התיקון לכפירה הזו טמון בשרוש הבעיה, והוא הבנת מושגי האמונה. האל אינו שליט זר שחדר מבחוץ לחיינו, אלא הוא מקור החיים שממנו נובע הקיום שלנו בעולם. הוא לא מצווה עלינו לעשות מעשים שיפגעו במרקם האישיות שלנו. המעשים נועדו כדי לאזן את כוחות הנפש, ולהביא להרמוניה באישיות האדם. הקשר הנכון בין האדם לבורא אינו מחליש אותו, אלא בדיקו להיפך. האדם מתחבר מתוך ענווה והכרת מקומו למתח גבוה, שמעניק לו אנרגיות שאינן קיימות בו. הוא מקבל תעצומות חיים של נצח ואין-סוף, ויכולת להתעלות מעל החומריות, הכבדות והחולשות של הגוף. תופעת הכפירה היא לא 'תקלה', אלא היא חלק מההשגחה האלוהית. ה' אפשר לכפירה לתפוס מקום בעולם, כדי שהיא תצביע על הקלקולים והטעויות שקיימות באמונה השטחית. התפקיד של הכפירה הוא להביא לזיקוק מושגי האמונה, ולהבנה מעמיקה והגיונית של התורה והמצוות. כשהציבור המאמין יקבל בהבנה את הביקורת של הכפירה, ויטיר את הסיגים והסילופים שהצטברו במשך הזמן על האמונה, אז הכפירה תמלא את ייעודה. הכפירה לא תצליח להביא את האדם למצב של גבורה, מכיוון שגם לאחר הניתוק מהמסורת והאמונה, יצוצו סיבות אחרות שיגרמו שוב לתופעות של חולשה ורכרוכיות. כשהאדם יאבד את התכלית לחייו ולא ימצא מטרה מספיק חשובה להשקיע בה, הוא עלול להגיע לייאוש מוחלט וחוסר סיפוק שישתק את כוחות החיים שלו.

הרחבות

• רכות הלב

רכות-הלב היא מצד עצמה אחת מהטינות, שהאנושיות משתדלת בהתפתחותה להפטר ממנה, אבל תמיד היא נדרשת לה, לקיומה ולשכלולה. הרב קוק מבאר כאן שרכות הלב היא מידה הגורמת לחוסר אומץ, וכך מביאה את האדם לרכרוכיות. מצד שני, במידה נכונה מידה זו גורמת למוסר ולרחמים להתפשט בעולם. כבר הרמב"ם מנה מידה זו כאחת מן המידות הקיצוניות שיש להתרחק מהן: דעות הרבה יש לכל אחד ואחד מבני אדם, וזו משונה מזו ורחוקה ממנה ביותר: "ועל דרכים אלו--שאר כל הדעות, כגון מהולל ואונן, וכיליי ושוע, ואכזרי ורחמן, ורך לבב ואמיץ לב, וכל כיוצא בהן... שני קצוות הרחוקות זו מזו שבכל דעה ודעה, אינן דרך טובה... הדרך הישרה--היא מידה בינונית שבכל דעה ודעה, מכל דעות שיש לאדם" [משנה תורה, הלכות דעות א, ג-ה]. בשמונה קבצים מרחיב הרב קוק בעניין ומבאר את השפעתה החיובית והשלילית של רכות הלב: "רכות הלב, היא מדה טובה כשהיא לעצמה, וכשהיא באה במדה ושיעור מוגבל, מעדנת היא את רוח האדם. אבל כמה רעה מסבבת מדה זו, כשעוברת את גבולה האמיתי. הלב הרך ביותר מהמדה, אין לו רצון קבוע, ואינו יכול לשלוט בדעתו, לעמוד בפרץ ולשפוט משפט אמת, מפני רכות דעתו" [קובץ ג, רצג]: רכות הלב במידה נכונה גורמת לאדם להסתכל על העולם בצורה מעודנת, רכה ונינוחה. אולם במידה קיצונית היא גורמת לעיוות הדין. העולם צריך את האיוון הנכון במידה זו, כיון שאחרת הוא יהיה אכזרי מחד, או רכרוכי וחסר צדק מאידך.

שאלות לדיון

ישנם כאלה שאמונתם מבוססת על פחדנות וחולשה. כיצד יש לנהוג עימם לפי דברי הרב קוק? האם האמונה גורמת לך להיות אמיץ יותר, או חלש יותר? מה אתה יכול להסיק מכך?

הבנת האמונה בקלקלתה וברוח מעלתה

מה שמבינים את האמונה בצורה מקלקלת, קטנה וחסוּכה, גורם לכפירה שתשא את ראשה. וזוהי המנגמה ההשגחית בננין העולם של מציאות רגש הכפירה וכל תאורייה, כדי להעיר את פח החיים שבאמונה בכל לב, למען תבא האמונה למרום מעלתה, עד שתכלל עמה גם הטוב הכלול בתכנים התאוריים של הפכפכות, ותהיה האמונה שלמה בכל מלוואיה. אז יתרום פל התכן של הקלקלה, שהכפירה עושה בעולם, לטובה, וגם האבדון הכפירני ישוב להיות טרקליו מלא עדן, וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ד" (ישעיה נא, א).

(מדות הראיה, אמונה, כח)

האמונה הנמוכה

האמונה משמשת בצד הגבוה שלה להעלות את רוח האדם למדרגת אמיץ כזה, שלא יוכל לבא לה מפלעדה. אבל בצד הנמוך שלה משמשת היא לרפך את לב האדם, שלא יהיה קשה יותר מדאי.

רכות-הלב היא מצד עצמה אחת מהטינות, שהאנושיות משתדלת בהתפתחותה להפטר ממנה, אבל תמיד היא נדרשת לה, לקיומה ולשכלולה, מדה זו השנואה כל כף לכל החפצים בגבורה. כשההשתדלות להסיר מלב האדם את הצד החלוש שבאמונה באה בדרך הרמה, כלומר להרים את האדם למעלה העליונה שבה, שבה יש עז וגבורה, אז היא מצלחת, אבל כשהיא באה רק בדרך שלילה להסיר את הלב מן האמונה, אפלו מצד החלש, אז מזדמנות סבות אחרות רעות מאד, שהן מרככות יותר, ואז סובלת האנושיות מהן הרבה יותר מפל מה שסובלת אפלו מן האמונה הנמוכה.

(מדות הראיה, אמונה, בט)

תשא את ראשה - תתרומם ותתחזק. המנגמה ההשגחית וכו' - לכפירה ישנה מטרה מכוננת מאת ה', כדי לשכלל את עומק האמונה. תאורייה - התכנים המושכלים שבכפירה. יתרו - ישרא.

בצד הגבוה שלה - כאשר תפיסת האמונה עמוקה ושלמה. לה - למדרגת האומץ. בצד הנמוך שלה - כאשר תפיסת האמונה רדודה וקטנה כדוגמת יראת העונש. לרפך את לב האדם - האדם חש פחד וחוסר בטחון מפני האלוהים ועונשיו. מהטינות - האנושות מתלוננת שהאמונה מזיקה לפי שהיא גורמת לפחד המשתק את האדם ומונע ממנו ליצור, לשנות ולפתח. היא נדרשת וכו' - על אף החסרונות שברכות הלב, ברכה יש בה לקיום העולם לפי שהיא מרסנת את הרצונות והיצרים השליליים שבאדם. מרככות יותר - את הלב, מחוללות פחד.

ביאורים

האמונה והביטחון הם שני יסודות בהשקפת היהדות, הקשורים ותלויים זה בזה. האמונה בה' בורא העולם, מביאה להכרה שה' משגיח ומנהל את עולמו בכל עת, והכל תלוי אך ורק ברצונו. בעקבות האמונה בא הביטחון בה', לפיו אין חשיבות רבה למעשי האדם, כי לבסוף הכל נקבע לפי החלטה אלוהית.

הבנה שטחית של שני המושגים הללו מביאה לביטול ערכו של האדם. אין שום משמעות ליוזמה והמאמץ האנושי לתקן את העולם ולשכלל אותו, כי הכל תלוי בהשגחת ה'. אין שום מוטיבציה לפתח את המחשבה האנושית ולהעמיק בה, כי האדם כולו הוא יצור חסר חשיבות בעולמו של האל האין-סופי. זו אחת הסיבות שהולידו את הכפירה. כפירה זו נבעה מחוסר הסכמה לצמצם ולגמד את חשיבות האדם ויכולותיו.

האופן שבו נוכל להתמודד עם הכפירה הוא על ידי לימוד מעמיק בנושאי האמונה. ישנה ספרות תורנית רחבה העוסקת בבירור המושגים הרוחניים של האמונה בה' וכל מה שמסתעף ממנה. הנוחה מתנשכת בלימוד התחום הזה גרמה להבנות מסולפות, ולתגובת נגד של הכפירה. קביעות מחודשת של לימוד מסודר ומעמיק, תזכר ותלטש את ההבנה של האדם המאמין. בנוסף, היא תעניק לו יכולת הסברה לאלו שאינם מאמינים, וכך הוא יוכל להסיר את המחיצות שחוסמות אותם ולקרבתם לעולם האמונה.

על ידי לימוד אמונה נבין שהאמונה בה' מעניקה משמעות אדירה לחיי האדם. כפרט, היכולת של האדם מוגבלת מאוד, ואין לו השפעה רבה על הקורה סביבו. האמונה בה' מחברת אותו אל המקור הכללי שמחיה את העולם. היא נותנת לו כלים, הם המצוות, שטמונה בהם אנרגיה עצומה שיכולה לחולל שינויי עומק בעולם ובאנושות. הביטחון בה' אינו מדכא את היוזמה והיצירתיות, ואינו מביא לבטלנות ועצלנות. להיפך, הביטחון במקור החיים האין-סופי שאין לו גבולות נותן לאדם תקווה ועידוד. בזכות הביטחון, התוצאה של הפעילות האנושית איננה תלויה רק בכוחות המצומצמים שלה. על האדם מוטלת חובת השתדלות ומאמץ כפי יכולתו, אולם ה' בעצמו משלים את היוזמה האנושית, ומביא אותה לעמדת השפעה במימדים רחבים הרבה יותר. הביטחון בה' נוסך באדם ביטחון עצמי, בכך שאין שום מחסום ומגבלה המונעים ממנו את המעוף והכח לנסות דברים חדשים. כל זאת מתוך הכרה והפנמה מנין נובעים כוחות אלו.

הרחבות

• בטחון והשתדלות

אומרים בני פריצי עמנו... האמונה והבטחון מחלישים בנו את תעופת השכל ואת האנרגיה המפעשית הכוללת. הרב קוק מתעמת פה עם הטענה שהביטחון בה' גורם לאדם להשתדל פחות: 'אם הקב"ה בסוף ידאג לי, למה אני צריך להתערב? לדעת פריצי עמנו, אמונה זו גורמת לכך שאנשים מאמינים, פחות פועלים ויותר סבילים יותר ביחס למציאות.

בשמונה קבצים הרב קוק כותב שאכן, בתחילת דרכו הרוחנית של האדם, יראת השמים שלו מחלישה את כוחות גופו הגשמיים ואת כוח היצירה שלו. אולם בהמשך, החלשות זו מהווה מצע ובסיס לגבורה עליונה, רוחנית ושלמה יותר: "תכונתה של יראת שמים היא מחלשת את האדם בתחלת הופעתה, אבל חולשה זו היא בסיס ליסוד גבורה עליונה, הגבורה החמרנית מתחלשת, וגבורה אידיאלית נכנסת במקומה, והיא משיבה לאדם את כל נזקיו גם מצדו החמרי" [ג, נח].

תשובה זו מתאימה לדברי הרב אצלנו שבהסתכלות עמוקה יותר האמונה והביטחון אינם גורמים לצמצום כוחות החיים, אלא לגבורה ממקום עליון יותר.

שאלות לדיון

האם אתה מרגיש לפעמים שהאמונה מחלישה בך את היצירתיות ואת רצון העשייה? מדוע זה קורה?

כיום, האם נראה לך שציבור המאמינים נותר עדיין פחות יצירתית ביחס לשאר העולם? מה ניתן להסיק מזה על לימוד האמונה שלנו?

הציורים המשובשים

אומרים בני פריצי עמנו, אותם שיירדו עד הדייטא^א התחתונה של מאסה^ה של תורה, למשל: האמונה והבטחון^ו מחלישים בנו^ז את תעופת השכל ואת האנרגיה המפעשית הכוללת^ח. הנאצה הזאת^ט לבשתנו מוצאת לה מקום רק מפני שבמרבית המצירים^י את הציורים ההם, הנם אצלם משבשים, קבועים בדמיונות רפויים, הכל כפי שעולה על הלב בתחלת הדעת^י, ומשנה כפי שנוי הרעיונות המכרחים להיות נקבעים בלב כל אחד ואחד - מתוך העזיבה וחסרון העסק באלה הנשגבות - בדרך דמיון הרחוקים מדרך תורה - "על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב, והנה עלה כלו קמשנים"^כ (משלי כד, ל).

המושגים של דמיון, ודאי כל מה שיהיה הנושא בטירתו יותר נשגב ויותר כולל, יהיה בהיותו מעטף בדמיון קודר - יותר משגה^ל.

הפתרון הוא לימוד המוסר

על כן מה נוכל לעשות, אם האמונה והבטחון שהם יסודות חיינו ואררימינו לעד ולעולמי עולמים, נתעלפו^א מאפס מעשה ולמוד, בצעף של דמיונות וסברות ופסדות המכשילות את מצעדי בעליהם - "הני ברכי דשלהי מניהו"^ב (ברכות ו, א), ואי אפשר להחזירם לטהרתם כי אם על ידי קביעות מסכת^ג ולמוד כל חלקי המוסר וחובת הלכות שבתורה, עד שימלאו החללים הריקים שבחדרי לבנו ומוחנו - שהנטיית הטובות של אלה שני המאורות הגדולים האמונה והבטחון שרויים בהם - אורות^ד שכליות והרגשות נעלות, למען ימלאו הן עצמן זיו חיים וכל פועל חי ואדיר, שיחיו את לבנו בטל תחיתם, שמנהג זה יתן פרי, שימצאו בעלי כשרון רבים שיידעו להסביר לעצמם ולזולתם בעל פה ובכתב את עמקי התורה ושרשי האמונה וכל השקפות החיים השיכות להם, באופן שלא יוכל שום אדם שלא לחוש את האמת הגדולה הנצחית כי האמונה והבטחון הם נר לרגלנו ולראשנו.

(מאמרי הראיה א, בעקבתא דמשיחא)

ביאורים

כפי שכבר למדנו, הסיבה השורשית שהולידה את הכפירה היא ההבנה השטחית והשגויה של מושגי האמונה. לסיבה הזו יש שני שותפים: האחת היא ההבנה וההסברה של עניני האמונה. השנייה היא הדרישה של ההמון הרחב לחשיבה הגיונית ומעמיקה. הדרישה הזו נובעת מהתמורות שחלו בעולם במאות השנים האחרונות בעקבות הרנסנס ותנועת ההשכלה. בעבר, החשיבה הביקורתית וההיגיון היו מאפיינים של יחידים סגולה בכל דור. אולם כעת, הן הפכו לנחלת הכלל. האנושות התרגלה להטיל ספק בכל עמדה מדעית או רוחנית. היא כבר אינה מקבלת כמובן מאליו, ולא סומכת על שיקול דעתם של אחרים, אלא דורשת לברר וללמוד בעצמה כל נושא, כדי שתוכל להחליט. אמנם גם כיום, יש עדיין אנשים שמתאפיינים בחיים של תמימות ופשטות, ואינם מרגישים צורך להגיע למסקנה שכלית בכל דבר. בקרב האנשים הללו, הכפירה לא התפשטה כל כך, כי הם מוכנים לקבל בשיוון נפש את האמונה בה' כמות שהיא, על כל החסרונות שבה. אולם לאנשים שהתרגלו לעמוד על ההיגיון והשיתותי שכל תחום, אי אפשר למכור אמונה שלא עומדת במבחן האינטליגנציה. התופעה הזו היתה קיימת גם בעבר, ביחס לענין 'ההגשמה'. בימי קדם, גם בקרב עם ישראל היה מקובל לחשוב שהאל הוא בעל גוף ותכונות אנושיות כמו בני האדם. אולם היו אנשים משכילים שלא יכלו לקבל את התפיסה הזו, ולכן נחזו את האמונה היהודית, ופנו לתורות הפילוסופיה היוונית. גדולי הראשונים, כמו הרס"ג והרמב"ם, לחמו מלחמת חורמה כנגד תפיסת ההגשמה. הם הוכיחו באותות ובמופתים שהאל הוא מופשט לגמרי, ואין בו שום נגיעה גשמית, ובכך מיתנו את הנהירה אל הפילוסופיה על חשבון המסורת היהודית. כיום, תפיסת ההגשמה כמעט ועברה מהעולם. אין צורך לקדש עליה מלחמה, אולם יש צורך לחדש את המאבק הרוחני הזה כנגד הסינלופים והעיוותים הקיימים היום בנושא האמונה. גם בתבונה האנושית יש מימד אלוהי, כי שכל האדם עצמו הוא צלם אלוהים. השכל האנושי הביא לכפירה, לא מפני שהשכל עומד בסתירה לאמונה, אלא בדיוק להיפך. ההשגה השכלית זזה לאמונה האותנטית, ולכן היא מבטלת את האמונה הסובלת מזיוף ומקסטנות.

הרחבות

• איך מתקנים את התפיסה האמונית השטחית?

הספיה האחת היא ההבנה השטחית והמועטת בערכי התורה. המחשבה שהאמונה אינה מסתדרת עם המדע נובעת מתפיסה אמונית בוסרית. אנשים שנחשפו למדעים הכלליים, כמו היסטוריה וגיאולוגיה למשל, חשו שיש בממצאיהם סתירה לתורה ולאמונה הפשוטה שקיבלו בביתם, והדבר גרם להם לבלבל ביחס לאמונה. הרב קוק כתב שאם הם היו מתעמקים, הם היו מבינים שאין בהכרח סתירה בין האמונה למדע. דרך התיקון לדבר, כותב הרב קוק באדר היקר, היא לחזק את הלימוד בספרי האמונה: "כל אותם הספרים הנפלאים מלאי הענין, שכל כך התעמקו בהם גדולי הדורות בחבורם והפצתם, הם מונחים בקרן זוית, או נחשבים לספרי טיול, שמעיינים בהם בדרך ארעי, ועיון כזה איננו מביא כלל את תועלת המבוקש הכללי, להתכנסות המחשבות, לקישורן, התילדותן, ובניגן. אותם שהתפתחות המחשבה הכללית (=אנשים שנחשפו לחכמות החול) הביאתם למדה זו להיות גם הם צמאי רעיון ותאבי דברים חדשים וחיים, באין להם מן המוכן על אדמת ישראל מזון, מעדן ומבריא, מחובר מענפים שונים, מתוקן מפועלים החיים אתנו ומקובל על לב הדור החי (= יש בספרי האמונה תשובות מן המוכן לשאלות שמטרידות אותם. ולמרות זאת, במקום ללמוד-), הנם מתרחקים, מתדלדלים ומתנוודים לכל רוח, שהמחשבה של האומה השולטת, שהם יושבים בקרבה, הולכת שמה, וההשפעה החוזרת מזה בקרבנו פנימה מביאה דאבון לב וחלישות חיל" [מעט צרי, טו]. בגלל חוסר הלימוד בספרי האמונה, הבלבול מתפשט בישראל. הסיבה לכך שלא לומדים מספיק בספרי האמונה היא הפחד שהבירור יביא לכפירה, שהשאלה תביא לפריקת עול. כך כותב הרב קוק בהמשך דבריו: "וכל זאת באתנו מפני היראה הנפרזה מכל עיון ומחשבה, בחלקי התורה הנוגעים ללב המרגיש ולמח החושב, שצווחו עליה גדולי הדורות, ביחוד המקובלים" [שם].

שאלות לדיון

נראה לפעמים שדווקא בקרב המאמינים התמימים רגשות המוסר חזקים יותר. מדוע הרב מגדיר את רמת המוסר שלהם כ"נמוך ובלתי נעלה"?

"שאי אפשר ללל שיהיה חיץ וקיר מבדיל בין התבונה הברורה של ההבנה המדעית לבין יסודי התורה". האם ניתן להסיק מכך שיש מקום ללמוד את התורה על פי כלי המחקר האקדמיים שיש בידינו כיום?

לעילוי נשמת הענה פערל בת משולם יהודה ע"ה

הסבות גורמי המכשלות הן רבות, אמןם בכללותן שתיים הנה, הספיה האחת היא ההבנה השטחית והמועטת בערכי התורה, כיון שההבנה המטעית כובשת מקום גדול, עד שמתדמה לרבים שזאת היא הבנת הדת. אמןם אם כי לתמימים פשוטים, אנשים שאף האור המדעי כמו שהוא בעולם החיצוני לא ידעו, לא תזיק להם הבנתם הגרועה למעמד רוחם הכללי, אלא תניחם על מצבם הנמוך ובלתי נעלה הרבה במוסר, שזה ודאי תלוי לפי הערך של ברור המשגים הדתיים והאורה הרוחנית בכלל, אבל לבינונים ופקחים במדעים הפוללים הזיק הדבר עד היסוד.

וזה היה נהוג מעולם: קדם שהידיעה של שלילת ההגשמה, למשל, עם כל סעיפיה המדעיים נתפשטה יפה בעם, היתה העלמה זאת לאבן נגף לרבים שנהנו מזיו חכמות חיצוניות, פאשר העידו על זה גדולי הראשונים זכרונם לברכה, עד שטרחו ובארו ופרסמו לההמון כפי היכלת את מה שהיה כבר נודע וגלוי לחכמי לב.

ותמצית הדברים היא: שהמשג העולה מהחכמה הברורה המתבוננת כפי טבע השכל האנושי הטהור המעט בהוד המוסר הזך והעליון, מתאחד הוא עם הידעה הדתית העליונה הנכונה והאמתית. דגמת דבר זה נמצא בדורנו גם כן בסעיפים ופרטים רבים שאנו חייבים ללמד, להסביר את מה שהוא מסביר ופשוט לכל דורש - אבל גם נעלם מהמון רב, גם מאותם שיש לתבע מהם פשוט של השפעה - שאי אפשר כלל שיהיה חיץ וקיר מבדיל בין התבונה הברורה של ההבנה המדעית לבין יסודי התורה. ודבר זה שרבים חושבים שהיא מלאכה ישנה שאינה צריכה כבר לנו, היא עכשו עבודה שחיונה בתחוק למאד, וחוזה ונעורה כבימי הפילוסופיה הראשונים, של זמן הרס"ג והרמב"ם, אלא שיש לה פנים חדשות ופרטים שונים, כפי השנויים שבמעמד העולם והאמה.

(מאמרי הראיה א, בעקבתא דמשיחא)

המכשלות - של הכפירה. **בערכי** - היסודות העיקרים. **הבנתם** - האמונות. **שזה** - המצב המוסרי. **במדעים הפוללים** - השכלה מדעית. **לרבים שנהנו** - אנשים שהתודעו להשכלה הפילוסופית השוללת את ההגשמה, ידיעתם גרמה להם להתרחק מתורה, כי בהבנה שטחית קיימת בתורה הגשמה. **מה שהיה כבר נודע** - שלילת ההגשמה. **המשג** - ההבנות והידיעות. **מתאחד** - מתאים. **הידיעה הדתית העליונה** - התפיסה האמונית העמוקה והישרה. **שאי אפשר כלל וכו'** - לא תתכן סתירה בין התורה למדע ובין יסודות האמונה להבנה השכלית. **שהיא** - התאמת המדע והתורה.

הסיבה השנייה שגרמה לתופעת הכפירה בדורנו היא התפשטות של דעות ועמדות שונות בעולם, שעל פניו הן עומדות בסתירה לאמונה היהודית. למשל, המדע המקובל כיום טוען שהעולם נוצר בדרך של התפתחות טבעית (אבולוציה), ולא כפי ההבנה הפשוטה בפרשת בראשית לפיה: "כל מעשה בראשית - בקומתן נבראו, בדתתן נבראו, בצביונם נבראו" (חולין ס.). כל התורה עומדת על היסוד שה' ברא את העולם בשישה ימים. הטענה שהעולם התפתח מעצמו שומטת לכאורה את הבסיס לאמונת התורה. המוסר הקומוניסטי שהיה מקובל בזמן הרב קוק טוען שאין מקום לבעלות פרטית על רכוש, אלא יש צורך בחקוקה צודקת ושוויונית של הממון. אולם, חלק נרחב מההלכה היהודית בנוי על הנחת היסוד, שלכל אדם ישנה בעלות פרטית על רכושו, והמוסר הקומוניסטי מקעקע את הסמכות שלה.

ההתמודדות עם הדעות הללו היא כפולה. האחת היא בירור היחס האמיתי של התורה אל העמדות הללו. רק בצורה שטחית נראה שהן אינן יכולות לדור בכפיפה אחת עם התורה. העמקה עניינית בלימוד התורה תגלה שהתורה עצמה מקבלת וכוללת בתוכה חלק מהעמדות הללו ומאזנת אותם. השוויון החברתי בבעלות הממון בא לידי ביטוי בזמנים מיוחדים, כמו ביובל, כאשר הקרקעות חוזרות לבעליהם. באופן מתון יותר הוא מתבטא בשמיטה כאשר תגובת השדה היא הפקר והחובות הכספיים מתבטלים. בניגוד למוסר המודרני שדורש להשליט את השוויון באופן מוחלט, התורה דואגת לצדק כולל, שאינו מקפח גם את הרכוש הפרטי.

ההתמודדות השנייה היא עם דעות פופולאריות, שאין להן בסיס מוצק. דעות אלה התפשטו בקרב ההמוון, בעיקר בגלל שהן מסירות דרישות מוסריות, ופותרות פתח להפקרות. בטענה המדעית שהעולם נוצר בדרך של התפתחות רב שלבית אין סתירה בהכרח לאמונה שה' עומד מאחורי ההתפתחות הזו. אולם לקביעה הבלתי מתפשרת שההתפתחות הזו נעשתה מעצמה, אין שום ביסוס מדעי. אולם, כיון שלפי דעה זו אין בורא לעולם, אז אין עוד מחויבות למוסר מוחלט, ואין הבדל מהותי בין האדם לבעלי החיים. האדם הוא בסך הכל חיה מפותחת נעדרת מצפון ומחויבות. זהו ההסבר מדוע הדעה הזו התקבלה בקלות.

כדי להתמודד כראוי, מלבד לימוד מעמיק, לומדי התורה צריכים להכיר את הדעות המודרניות המנסרות בחלל העולם. רק כך הם יכירו את הבעיות המטרידות את ההמוון הרחב, ואת הסיבות המרחיקות אותם מהאמונה היהודית. בנוסף, עליהם להשתלם בכתיבה בהירה ובסגנון קולח, כדי שיוכלו למסור את התובנות שלהן לציבור, ואז הן יוכלו להתקבל על ידם. המשימה הזו לא תושלם ביום אחד, אלא נדרשים אנשים רבים המסוגלים לעסוק בכך במשך תקופה ארוכה, עד שיעלה בידינו בירור מעמיק ובהיר ביחס שבין התורה לבין הדעות העכשוויות.

הרחבות

• מתי מקבלים את דברי חכמי אומות העולם?

להבחין בין דברים שראוי לקחתם לאמת מופתית לבין הדברים של ספרות שטחית, שאין בהם ממש. טיבה נוספת להתפשטות הכפירה בגלל המדע היא שאנשים מקבלים את דבריהם של המדענים ללא פקפוק. למרות שישנן הוכחות שהן מופתיות ואין להטיל את אמינותן בספק, וישנן אמירות שהן תיאוריות או השערות.

במאמר **המחשבות** מחלק הרב קוק בין שלושה סוגים שונים של מחשבות:

הסוג הראשון הן מחשבות של קודש שאינן קשורות לעם מסוים, לא בתוכן ולא בסגנון. מחשבות אלו יכולות להופיע על ידי החכמים שבכל עם ועם.

הסוג השני הן מחשבות שמצד התוכן שלהם יכולות להופיע בעמים שונים, אבל כל עם נותן להם סגנון וצורה אחרים. סוג זה של מחשבות ניתן להעלות ולהכניס אותו לעם ישראל על ידי החכמים שבכל דור ודור.

הסוג השלישי של המחשבות הן מחשבות שמייוחדות דווקא לישראל. אלו מחשבות שמייוחדות גם בתוכן וגם בסגנון.

החכמים שבכל דור ודור יודעים לברור את המושג מן התבן ולהעלות את הדעות הנכונות מבין הגויים. דבר זה נכון גם לגבי המדע, חכמי הדור צריכים להבחין בין דברי אמת, עליהם נאמר: "קבל האמת ממי שאמרה" (הרמב"ם בהקדמת פירושו למסכת אבות), לבין 'ספרות שטחית', השערות או תיאוריות.

שאלות לדין

האם חלק מביור האמונה כיום יהיה תלוי בקריאת כתבי עת של הוגי הדעות החילוניים?
האם כיום הספרות האמונית "נאָה ומתקבלת מצד צורתה החיצונית" גם בקרב אלה שאינם מאמינים?
מדוע?

והסבה השנייה שהיא השלמת הראשונה, היא תלויה בברור הדעות המשותפות בעולם עצמן, להבחין בין דברים שראוי לקחתם לאמת מופתית לבין הדברים של ספרות שטחית, שאין בהם ממש, כי אם נתפרכו מסבת רפיון הדעת של רב הקוראים, שהדעות הקלושות והשטחיות - ביחוד אם הן מקלות את הערך של העל המוסרי - מתקבלות ביותר, כמו שמתקבלת ביותר בין שונאי עמנו, אותה הספרות המשפילה את ערכם של ישראל ודורשת בגנותם, מפני שאלה המשפטים מקלים מעליהם את העל המוסרי על כל פנים של חלק מאהבת הבריות, שיצטרף הטוב מוחה עליו הרבה - "הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם, ואני אקניאם בלא עם בגוי נבל אכעיסם" (דברים לב, כא).

חייב לימוד שני המקצועות

שני המקצועות הללו: ברור דרכי האמונה מצד התורה ביחש אל הדעות ההולכות ומתפרכמות בתור תוצאות היותר קיצוניות של הפדעים, בצורת המציאות וערכה, ובמשגי החיים בכלל, בהשפלה, במוסר ובארחות התרבות, ובאור עצם הדעות בין משפט למשפט, בין הגיון צודק לכוזב ומתעה - המה שני נחלים גדולים רחבי ידים שאנו חייבים לפנות עליהם, להציל נפשות רבות שבהם תלויה הצלת כל עמנו בערכו הרוחני, שהוא באמת גם כן דבק ומיחש, באפס מקום של הפרדה, גם למצבו הגשמי.

המלאכה הגדולה

על כן אנחנו חייבים להכשיר את עצמנו בכל המכשירים הדרושים לזה, עד שנוכל להתבונן, לעין, לכתב ולחדש, ספרות גדולה וחייה מעמק נשמתה של תורה הפנימית, שתהיה גם נאה ומתקבלת מצד צורתה החיצונית כפי האפשר - "זה אלי ואנוהו, התנאה לפניו במצוות, עשה ספר תורה נאה בלבד אמן, וכרכו בשיראין נאין" (שבת קלג, ב).

וכאשר יעלה בדינו, כמה שיעלה, הוא אוצר טוב ויקר, ואם פי לא לאדם אחד, ולא לדור אחד, היא המלאכה הגדולה הזאת, מפל מקום אל יפל לב כל עובד, יעשה כל אשר יוכל, ותשועת ד' תשגבנו שברבות הימים רבים יעבדו באלה המקצועות החמודים והיסודיים, והושיעו את ישראל.

(מאמרי הראיה א, בעקבתא דמשיחא)

ביאורים

עמדנו כבר על השיבושים שחלו בהבנת עניני האמונה, שהביאו לתופעת הכפירה במימדים רחבים. הרב קוק מוסיף כאן שההשפעה של השיבושים הללו היא הרסנית דוקא עם התעוררות הצינונות. לכן הכפירה הופיעה בסמוך להתעוררות הלאומית לשוב לארץ ישראל.

ההבנה השטחית של האמונה, גורמת למיעוט בערכו של האדם. האדם מאמין בעריץ זר וכוחני, שמעמיס עליו חובות. הוא שרוי בפחד מחמת האל הגדול ששולט על חייו. הוא חסר ביטחון עצמי ויוזמה, כיון שגורלו אינו בידי, אלא תלוי לגמרי ברצונו של האל. יראת השמיים מחייבת אותו לוותר על הרצונות שלו לטובת מימוש הרצונות של האל. הוא נאלץ לדכא את כוחות החיים שלו, בגלל האיסורים שמטילה עליו התורה. הוא שרוי בעצבות ודכדוך, כיון שהוא איבד את החירות העצמית שלו, והפך לעבד נרצע של האל המשעבד אותו. התורה מציגה בפניו מודל של עיסוק רוחני, שבו המרכז הוא תפילה ולימוד תורה. הוא חש ניכור לעולם הזה שמלא בגשמיות, שעלול להכשיל אותו ולפגוע ביראת השמיים שלו. הוא אינו רואה טעם להשקיע מאמץ והשתדלות בשיפור רמת החיים שלו, מהסיבה שהעיקר שלה הוא תפילה ובטחון בה', וגם כך אין שום חשיבות לגוף ולעניני העולם.

המנטליות הגלותית הזו בונה מחסום בלתי עביר בפני הגאולה. כשעם ישראל רוצה לחזור לארץ ולחדש את החיים הלאומיים שלו, הוא זקוק למטען רוחני ונפשי הפוך לגמרי. הוא זקוק לביטחון עצמי ביכולת שלו כדי לעמוד בפני כל הקשיים העומדים בדרכו. הוא צריך יוזמה כדי להניע תהליכים חדשים. הוא חייב להיות שרוי בשמחת חיים, שתאפשר לכוחות החיים שלו לפרוץ במלואם. הוא חייב לערוך השתדלות ומאמץ מרובים, ואיננו יכול לשבת בחיבוק ידיים ובבטלנות. הוא הולך לעסוק באופן אינטנסיבי בעניינים גשמיים, והוא חייב לראות בזה ערך וחשיבות.

הדור החדש רוצה להיגאל, והתורה (כפי שהוא מכיר אותה) מונעת ממנו לעשות זאת. הוא חש שהתורה מחייבת אותו להישאר בגלות, ובתגובה הוא משאיר את התורה בגלות, ויוצא לדרך חדשה בארץ ישראל.

הכפירה גורמת לתוצאות קשות והרסניות בקרב עם ישראל. היא הפכה את החיים ללא מחויבות לשמירת תורה ומצוות לנורמה מקובלת, וניתקה קשר עם המסורת היהודית. אולם יש לה גם תפקיד חיובי, בליטוש וזיכוך מושגי האמונה. הכפירה תגרום לכך שהאמונה היהודית תתנקה מכל הסיגים שדבקו בה. עם הזמן יתברר שהאמונה מעצימה את כוחות הנפש, ומעניקה לאדם ביטחון ושמחת חיים. התורה מייחסת חשיבות מרובה לעניני העולם הזה, ודואגת לרומם אותם. בסופו של התהליך, דוקא האמונה בה' וקיום התורה יפכו למנוע רב עוצמה בתהליך הגאולה.

הרחבות

• אמונה פשוטה

כל זמן שאין האמה צריכה לתקן את דרכי חייה המעשיים בכללותה אין ההזק שלהם נפר. הרב קוק מבאר מדוע הכפירה התפשטה מאוד בדור האחרון. האמונה הפשוטה בה החזיקו המון העם פעמים רבות הייתה מלאה שיבושים והגשמה. אמונה זו לא יכלה להכיל מושגים של קדושת החומר, ולכן היא לא התאימה לדורות של בניין גופה של הלאומיות הישראלית. כאשר חזרנו לארץ היה צריך לשבור את האמונה הישנה, ועל גבי חורבות אלו לבנות אמונה מזוככת מסיגים.

בשמונה קבצים הרב קוק מרחיב עניין זה ואומר שכל שאנו נדרשים לתקן דברים רבים ועמוקים יותר, עלינו להיות בעלי אמונה ברורה יותר. ומכיוון שהאמונה צריכה לעסוק גם בפניות רחוקות יותר של החיים - הרי שהדברים נראים תלושים ולא קשורים דווקא לתורה ואמונה, מכיוון שעד כה העולם לא הכיר את אמונה מקיפה ועמוקה זו. נקודות הטוב הרבות משכו את ליבם של מי שלא הבין את שייכותם לאמונה - דבר שגרם לחוסר כבוד ביחס לאמונה, שהרי נראה שישנו הרבה טוב גם מחוצה לה [קובץ ח, ריז].

אמנם, ממשיך הרב, זהו תהליך טוב שתפקידו לזכך את האמונה ולהחזיר אל מתחת לכנפיה את כל נקודות הטוב והאור שבמצויאות: "הצדיקים מרחיבים את השערים הקדושים של האמונה, ועל ידי זה יוצאים אורות יותר רבים, ומזריחים באורם על כל מושגי השלמות, עד שהם מבררים בעצמם את מקומם, ושבים הם אל יסוד שרשם שהיא קדושת האמונה" [שם].

שאלות לדיון

האם דחיית הסיגים וירידת המידות שהרב קוק מתאר יכולה לקרות גם לאדם פרטי במהלך התפתחותו? האם אפשר להימנע מכך?

האם החוצפה של עקבתא דמשיחא היא מידה טובה?

לעילוי נשמת צדיקה בת יוסף ומרים ע"ה

הסיגים ° שבהבנת האלהות, היראה, האמונה, וכל התלוי בהן, כל זמן שאין האמה צריכה לתקן את דרכי חייה המעשיים בכללותה אין ההזק שלהם נפר.

אבל פיון שהגיע הזמן שהתחנה הלאומית מכרחת לבוא, וצמיחת קרן ישועה בפעל מכרחת להגלות, מידי הסיגים מעפבים ואי-אפשר לאמה שתתאגד ותשיג בעמק חייה את סוד גבורתה וציוני סדורה כי-אם על-פי דעות מזככות ומעשים היוצאים מטהרתה של דעת ד' אמת, בבחירות היותר עליונה.

זאת היא הסבה, שפך שלילי ° גדול מתעורר בעקבא דמשיחא, בחצפה סגיא, ושליה זאת תבער את כל מה שהוא כהה ° בהמשגים האלהיים והתלוי בהם בכללות האמה.

אף-על-פי שגורא הדבר לראות שפמה עניני אמת, מדות טובות, ומצוות וחקים, הולכים ונשטפים ונעקרים לכאורה, על-ידי זרם השלילה °, מפל מקום סוף סוף הכל יצמח בטהרה וגבורה, בקדשה עליונה, מגרעין האיתן, הטהור והמזומם, שכל שלילה לא תגיע אליו, ואורו ° יזרח בתור אור חדש על ציון בגדלה מפלאה למעלה מכל ציור, שכחות דלים של נפשות עיפות, עיפות חמרות ורוחניות, של גלות ארפה ודלדול, יכולים לציר.

(אורות התחיה נא)

השלילה
שבעקבתא
דמשיחא

הסיגים וכו' - ההבנות המשובשות והבוסריות שבתפיסת האלהות או בהבנת היראה והאמונה בה'.
כח שלילי - של הכפירה. **סגיא** - מרובה. **כהה** - לא מבורר דיו. **זרם השלילה** - תנועת הכפירה והביקורת נגד הדת והאמונה. **אורו** - האמונה הבהירה.

